

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В ПОЛЬЩІ**LEGAL FEATURES OF STATE-CHURCH RELATIONS IN POLAND****Палінчак М.М.,***доктор політичних наук,**професор кафедри міжнародної політики**Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»***Андрій О.Б.,***аспірант міжнародної політики**Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»*

Конституційно-правові засади взаємодії Республіки Польща та конфесій в умовах трансформації політичної системи країни, утвердження демократії, громадянських прав і свобод, зокрема і в релігійній сфері проаналізовано. Систему та ієрархію джерел конфесійного права, серед яких чільне місце належить чинній Конституції Республіки Польща та Закону «Про гарантії свободи совісті та віросповідання» від 1989 р. проаналізовано. Визначено й охарактеризовано основні принципи інституційних відносин між державою та церквами і релігійними організаціями.

Зміст та особливості конфесійного права Республіки Польща в умовах демократичних перетворень кінця 1980-х рр. – початку ХХІ ст. досліджено в статті. Встановлено, що цей період був найбільш видатним періодом релігійної свободи в польській історії. На прикладі Польщі переконалися в тому, що механізмами реальної демократизації держави і суспільства, незалежно від конкретної транзитної моделі, є утвердження правової держави на принципах верховенства права, розширення та поглиблення прав і свобод людини, зокрема релігійних, а також формування і зміцнення громадянського суспільства.

Основні принципи відносин між державою і церквою в сучасній Польщі визначені в Конституції Республіки Польща від 2 квітня 1997 р.

Безпосередньо всі чинні нормативно-правові акти польського конфесійного права, що регулюють відносини між державою та релігійними організаціями, поділяються на два загальні блоки – базові та факультативні.

Виокремлено підгрупи нормативно-правових актів, які регулюють відносини між державою і римо-католицькою церквою в Республіці Польща.

За статистичними даними, питома вага римо-католиків серед усього населення Польської держави коливається в діапазоні від 86,7% до 95,5%.

В статті проаналізовані правові особливості державно-церковних відносин в Польщі. Охарактеризовано особливості функціонування релігійних організацій та церков в країні.

Ключові слова: церква, держава, Польща, право, релігія, свобода.

The constitutional and legal principles of interaction between the Republic of Poland and religious denominations in the context of the transformation of the country's political system, the establishment of democracy, civil rights and freedoms, particularly in the religious sphere, are analyzed. The system and hierarchy of the sources of religious law, among which the current Constitution of the Republic of Poland and the Act "On Guarantees of Freedom of Conscience and Religion" from 1989, have been analyzed. The main principles of institutional relations between the state and churches and religious organizations are defined and characterized.

The content and peculiarities of the confessional law of the Republic of Poland in the conditions of democratic transformations of the late 1980s – the beginning of the 21st century are investigated in the article. It has been established that this period was the most outstanding period of religious freedom in Polish history. Using the example of Poland, we are convinced that the mechanisms of real democratization of the state and society, regardless of the specific transit model, are the establishment of a legal state based on the principles of the rule of law, the expansion and deepening of human rights and freedoms, in particular religious ones, as well as the formation and strengthening of civil society.

The basic principles of relations between the state and the church in modern Poland are defined in the Constitution of the Republic of Poland dated April 2, 1997.

Directly, all current legal acts of Polish religious law, which regulate relations between the state and religious organizations, are divided into two general blocks – basic and optional.

Subgroups of legal acts regulating relations between the state and the Roman Catholic Church in the Republic of Poland are singled out.

According to statistical data, the share of Roman Catholics among the entire population of the Polish state ranges from 86.7% to 95.5%.

The legal features of state-church relations in Poland is analyzed in the article. The peculiarities of the functioning of religious organizations and churches in the country are characterized.

Key words: church, state, Poland, law, religion, freedom.

Постановка проблеми. Правова система Польщі містить у собі особливу галузь права, що має назву «конфесійного права» (*prawo wuznaniowe*). Еквіваленти цього терміну вживаються і в інших європейських мовах, зокрема в німецькій (*Kirchenrecht*), французькій (*droit ecclesiastic*), італійській (*diritto ecclesiastico*). Норми названої галузі польського права регулюють відносини між державою та релігійними організаціями. При цьому галузь конфесійного права Польщі не слід плутати з церковним (канонічним) правом, норми якого регулюють внутрішню діяльність церков та релігійних організацій.

Зазначимо, що виокремлення норм конфесійного права у правових системах відбулося в останні століття, коли монархи релігійних держав, керуючись принципом *cuius regio, eius religio* («чия влада, того й віра»), почали закріплювати за собою компетенцію встановлювати норми, що відображають їх ставлення до церкви та вірників у своїй країні. Показово, що ця практика не припинилася з появою демократичних держав, які, визначаючи своє ставлення до проблем, пов'язаних із релігійністю, на перше місце ставили принцип поваги до свободи совісті та віросповідання у приватному та публічному житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над даною тематикою працювалося багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них: Владиченко Л. Д., Гелей С. Д., Рутар С. М., Дрозд Р., Гальчак Б., Мусієнко І., Єленський В. Є. та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливості державно-церковних відносин досліджено багатьма вченими. Але питання правового регулювання державно-церковних відносин потребує подальших досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою є проаналізувати особливості регулювання державно-церковних відносин в Польщі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Релігієзнавці виділяють дві основні причини загальної потреби держави реагувати на процеси і питання, пов'язані з релігійним життям усередині країни. По-перше, це необхідність захисту прав людини на особисті релігійні переконання та почуття, що характеризує приватний вимір релігії. По-друге, йдеться про необхідність поважати важливу роль, яку релігійні інституції відігравали в минулому та відіграють нині в соціальному, культурному і політичному житті держав, що характеризує суспільний вимір релігії. Як історичний, так і сучасний досвід переконливо доводить, що феномен релігійності, попри процеси контролюваної (в комуністичних державах) або спонтанної (в ліберальних країнах) секуляризації, які відбуваються в суспільствах споживання, демонстру-

вав і продовжує демонструвати в сучасну епоху значну потугу. З огляду на це навіть держави, які декларують нейтралітет щодо віросповідань і вирішення релігійних питань, на практиці не можуть залишатися осторонь пов'язаних із релігійністю явищ і змушені визначати свою позицію щодо них у правових нормах. Потреба в позитивному ставленні держави до релігії в Польщі впливає не лише з історичного зв'язку християнської релігії з національною культурою, а й з факту вагомої присутності релігії в житті сучасного польського суспільства.

Процес формування конфесійного права в історії Польської держави проходив різні етапи, пов'язані зі зміною політичних режимів. Для кращого розуміння сучасних процесів трансформації політико-правового режиму необхідно зробити невеликий екскурс у минуле, особливо враховуючи, що історична доля Польщі і польського народу тісно пов'язана з християнством.

Саме в цей час активних трансформаційних процесів формувалися основи актуальної системи джерел конфесійного права Польщі. Зокрема, 17 травня 1989 р. було прийнято пакет Законів («Про гарантії свободи совісті та віросповідання», «Про відносини держави і католицької церкви в Республіці Польщі», «Про соціальне страхування духовенства»), з якими пов'язані кардинальні зміни відносин між державою і церквою. В дискусіях щодо змісту й характеру цих змін основними орієнтирами слугували, з одного боку, державно-церковні відносини, які склалися в інших, передусім європейських державах з усталеною демократією, а з іншого – моделі таких відносин, що існували за часів польської державності. Значення законодавчих актів, прийнятих 17 травня 1989 р., полягає насамперед у тому, що вони, по-перше, відновили в польському правовому полі статус католицької церкви та інших релігійних об'єднань, який існував у Другій Речі Посполитій, а по-друге, гарантували релігійну свободу в інституційному та особистісному вимірах. Таким чином було заповнено болючу прогалину, що існувала в системі польського права в період тоталітарного режиму. Це був початок формування нового комплексу норм, що містяться в багатьох джерелах польського права і засновані на схваленому 17 жовтня 1992 р. Конституційному законі «Про взаємні відносини між законодавчою і виконавчою владою Республіки Польща та засади територіального самоврядування», який дістав назву «малої Конституції», і прийнятій 2 квітня 1997 р. чинній Конституції Республіки Польща. За своїм предметом зазначені норми становлять розділ конфесійного права в сучасній польській правовій системі.

У контексті нашого дослідження важливо зауважити, що термін «джерело права» є загальноприйнятим як у польському, так і в українському

правознавстві, хоча його значення нерідко є предметом дискусій. Польський дослідник Й. Круковські, зокрема, визначає джерела конфесійного права як усі нормативні акти різної юридичної сили, предметом регулювання яких є правове становище окремих осіб і людських спільнот, зумовлене релігією [6, s. 39]. Зазначимо, що експерти у сфері державно-конфесійних відносин Польщі наводять різноманітні класифікації джерел конфесійного права, які будуються за різними критеріями; отже, немає єдиної універсальної класифікації цих джерел.

Система та ієрархія джерел загальнообов'язкового права, тобто права, що зобов'язує всіх, як державних суб'єктів, так і громадян, усіх фізичних та юридичних осіб, які перебувають під юрисдикцією Республіки Польща, знайшли відображення в розділі III чинної Конституції від 2 квітня 1997 р. Так, у частинах 1 і 2 статті 87 зазначено: «Джерелами загальнообов'язкового права Польщі є: Конституція, закони, ратифіковані міжнародні договори, а також постанови. Джерелами загальнообов'язкового права Польщі на території діяльності органів, які їх видали, є акти місцевого права» [1, art. 87]. Звідси випливає, що, згідно з чинною Конституцією, нормативно-правові акти Польщі розподіляються на акти загальнонаціонального та локального значення. Критерієм даної класифікації виступає принцип застосування норм тих чи інших нормативно-правових актів до суб'єктів права. Даний принцип застосовується зокрема й до джерел польського конфесійного права, в якому суб'єктами правовідносин виступають релігійні інституції.

Безпосередньо всі чинні нормативно-правові акти польського конфесійного права, що регулюють відносини між державою та релігійними організаціями, поділяються на два загальні блоки – базові та факультативні. Ми солідарні з класифікацією польських та українських учених, згідно з якою у блоці базових нормативно-правових актів виокремлюються дві групи джерел конфесійного права. Першу групу цих джерел безпосередньо представляє нормативно-правовий акт загального характеру, норми якого поширюються на всі релігійні організації в Польщі. Друга група, у свою чергу, представлена нормативно-правовими актами, норми яких поширюються виключно на діяльність окремих релігійних організацій, тобто мають індивідуальний характер застосування [3, с. 66]. Прикметно, що в даній класифікації вказаного блоку застосовано вищенаведений принцип, критерієм якого є застосування правових норм до різних релігійних організацій.

Другу групу базових джерел польського конфесійного права доцільно поділити на три підгрупи нормативно-правових актів. До першої підгрупи належать нормативно-правові акти, норми яких

стосуються виключно католицьких церков. Другу підгрупу становлять акти, правові норми яких стосуються тільки чотирнадцяти церков і релігійних організацій. Зрештою, третю підгрупу репрезентує Закон, норми якого регулюють відносини між державою і рештою релігійних організацій та об'єднань, окрім тих, відносини яких з державою врегульовано нормативно-правовими актами, віднесеними до перших двох підгруп.

Виокремлення підгрупи нормативно-правових актів, які регулюють відносини між державою і римо-католицькою церквою в Республіці Польща, можна обґрунтувати вагомою роллю цієї конфесії у процесах державотворення, розвитку культури та зміцненні почуття в поляків національної гордості в минулі століття, а також домінуванням інституцій вказаної релігійної організації в польській релігійній мережі. Так, за статистичними даними, питома вага римо-католиків серед усього населення Польської держави коливається в діапазоні від 86,7% до 95,5% [7, s. 17].

Охарактеризуємо зазначені вище блоки правових актів (джерел) польського конфесійного права. Блок базових джерел, як вже зазначено вище, представляють дві групи нормативно-правових актів, що регулюють відносини між державою та релігійними організаціями.

Безпосередньо до першої групи базових джерел належить чинна Конституція Республіки Польща [1]. Її було затверджено на референдумі 25 травня 1997 р., а 17 жовтня того ж року вона набрала чинності. До того часу в Польщі чинною вважалася так звана «липнева Конституція», прийнята в 1952 р. [4, с. 358].

Як вже зазначалося, правові норми другої групи базових джерел конфесійного права, що регулюють відносини держави та релігійних організацій і правові норми яких поширюються на окремі церкви, релігійні організації та об'єднання, є підстави розподілити на дві підгрупи. Згідно з цією градацією, до першої підгрупи другої групи належать нормативно-правові акти, які регулюють відносини між державою та католицькими церквами, що здійснюють свою діяльність у Польщі. Такими церквами є: 1) римо-католицька церква в Республіці Польща; 2) католицька церква в Республіці Польща греко-католицького (візантійсько-українського) обряду; 3) католицька церква в Республіці Польща вірменського обряду; 4) католицька церква в Республіці Польща візантійсько-слов'янського обряду.

До даної підгрупи нормативно-правових актів належить двостороння міжнародна угода – Конкордат між Святим Престолом та Республікою Польща [2]. Чинний Конкордат було ратифіковано сторонами в 1998 р.

Іншим важливим нормативно-правовим актом даної підгрупи є Закон «Про відносини держави

і католицької церкви в Республіці Польща» від 17 травня 1989 р. [6, s. 71]. Важливо підкреслити, що норми вказаного Закону до ратифікації чинного Конкордату поширювалися на всі католицькі церкви, які діють у Польщі. Після ратифікації Конкордату норми даного Закону поширюються в першу чергу на католицькі церкви східного обряду.

До інших нормативно-правових актів, що представляють дану підгрупу, можна віднести Закони «Про надання Люблінському католицькому університету повних прав державних академічних шкіл» (від 9 квітня 1938 р.); «Про фінансування Люблінського католицького університету з державного бюджету» (від 14 червня 1991 р.); «Про створення Опольського університету» (від 10 березня 1994 р.); «Про фінансування Папської академії теології в Кракові з державного бюджету» (від 26 червня 1997 р.); «Про ратифікацію Конкордату між Святим Престолом і Республікою Польща» (від 8 січня 1998 р.); «Про створення Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині» (від 9 липня 1999 р.); «Про створення Університету кардинала Стефана Вишинського у Варшаві» (від 3 вересня 1999 р.), а також деякі інші законодавчі акти [6, s. 71].

Другу підгрупу другої групи джерел конфесійного права Польщі становлять нормативно-правові акти, що регулюють відносини між державою

та чотирнадцятьма некатолицькими релігійними організаціями. Польські правники найчастіше обґрунтовано вживають щодо них термін «індивідуальні закони» [5, s. 29; 8, s. 16].

Блок факультативних джерел польського конфесійного права репрезентують нормативно-правові акти, до яких належать різні закони, урядові постанови і розпорядження, укази Президента, норми яких повністю або частково присвячені питанням державно-конфесійних відносин у Польщі. Ці акти можна поділити на групи, застосовуючи в якості критерію ті чи інші конкретні області громадсько-соціального життя: майнову, фінансову, освітню, військову, соціальну, інформаційну сфери, сфери шлюбно-сімейних відносин, соціального страхування тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Разом з тим, визначено особливості конституціоналізму сучасної Польщі. За своєю структурою і змістом Конституція Республіки Польща близька до Конституцій багатьох демократичних країн. Її норми узгоджені із західною теорією верховенства права і правової держави. На відміну від багатьох інших держав світу жодна церква в Польщі не має статусу державної – з будь-якими привілеями для неї, і це попри те, що Польщу традиційно сприймають як католицьку державу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Konstitucja Rzeczypospolitej Polskiej. Stan prawny aktualny na dzień: 20.12.2022. Dz. U. 1997.78.483 – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
2. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. W książce: Warchałowski K. Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł. Red. H. Podolski. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2020. 621 s.
3. Владиченко Л. Д. Україна та Польща: компаративний аналіз відносин між державними і релігійними інституціями: монографія. Канів: Родень, 2014. 368 с.
4. Гелей С. Д., Рутар С. М. Політико-правові системи світу: навч. посібник. Київ: Знання, 2006. 668 с.
5. Borecki P. Prawo wewnętrzne wyznaniowych a państwowy porządek prawny. W książce: Prawo wewnętrzne nierzymskokatolickich związków wyznaniowych w Polsce. Wybór aktów prawnych. Wybór i oprac. P. Borecki, Cz. Janik. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa, 2012. 575 s.
6. Krukowski J., Warchałowski K. Polskie prawo wyznaniowe. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN, 2000. Wyd. 1. 312 s.
7. Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009-2011. Red. P. Ciecieląg, M. Haponiuk. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2013. 24 s.
8. Warchałowski K. Źródła obowiązującego w Polsce prawa wyznaniowego. W książce: Warchałowski K. Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł. Red. H. Podolski. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2020. 621 s. S. 16-28.